

Biz, şu cisimlerin bazı hareketlerde alçaldığını, bazılarında yükseldiğini ve sizin görüşünüze göre bazılarında da düştüğünü görürüz. Yine sizin iddianıza göre rîh-i nahs (âfet/belâ rüzgarı) bazen karanlığa rastlar, başka bir defasında da mutlu bir ateşe rastlar. Bazı felekler batıdan doğuya doğru yol alır. En yüksek olanı hariç tamamının hareketi böyledir. Zira en üste olan doğudan batıya doğru hareket eder. Dolayısıyla bu hareketlerin en faziletlisi değildir. Böylece onların sözü bâtil olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1774] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Binlerce yılın son bulmasında ve sâbit yıldızların kendi feleklerini kat etmeleri bakımından belli bir yere intisap etmeleri anında küresel dönüş açısından burada ifade ettikleri husus da böyledir. Doğrusu bu da mahzâ yalan, delil bulunmayan geçersiz bir iddiadır. Herhangi bir kimse, bunun bir benzerini dile getirmekten âciz değildir. Onlar burada ikna yoluyla olmadığı halde bir münakaşa ortaya koydular, nasıl bir burhan getirebilirler? Şüphesiz bu, eski zamanlardaki bazı Sâbiîleri taklittir. İslâm şeriatının reddettiği ve geçersiz kıldığı işte bu ahmakların ve hurafelerin benzerleridir. Delillerle sâbit olan şeylere gelince, bunlar, Kur'ân'da ve sünnette metin olarak ve zorunlu akli deliller olarak mevcuttur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[Yeryüzünün Küresel Oluşunu Açıklama Arzusu]

[1775] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Bu konuyu, onların itiraz ettikleri hususların bazılarını açıklamaya başladığımız zaman inşallah ele alacağız. Bu da onların: "İnsanların geneli bunun gayrısını söyledikleri halde deliller, yeryüzünün ve aynı şekilde gökyüzünün küresel olduğunu doğrulamıştır." şeklindeki sözleridir. Biz, -tevfik Allah Teâlâ'nın yardımıyla- buna şöyle cevap veririz: İlmi sebebiyle imamlık makamını hak eden müslüman âlimlerden herhangi bir kimse yeryüzünün (kendi ekseninde) dönmesini inkâr etmemiştir. Bunu reddetme hususunda onlardan herhangi birine ait bir kelâm kaydedilmemiştir. Bilakis Kur'ân ve sünnetten kaynaklanan deliller, yeryüzünün döndüğünü dikkate sunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, "(Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır.) Geceyi gündüzün üzerine çeviriyor, gündüzü de gecenin üzerine çeviriyor..."⁸⁴³ buyurmuştur.

ونحن نجد تلك الأجرام تسفل في بعض ممراتها، وتشرف في بعض، وتسقط في بعض على قولكم، وتوافق بزعمكم بريح نحس مظلمة، وأخرى نيرة سعيدة، وبعض الأفلاك يقطع من غرب إلى شرق، وهو حركة جميعها إلا الأعلى منها فإنه يتحرك من شرق إلى غرب، فليست هذه أفضل الحركات، فبطل قولهم،
 ٥ والحمد لله رب العالمين.

[١٧٧٤] قال أبو محمد: وكذلك ما ذكره من ذكر ذلك منهم من الكروور عند انتهاء آلاف من الأعوام ذكروها، وانتصاب الكواكب الثابتة على نصب ما من قطعها لفللكها، فهذا أيضًا كذب مجرد، ودعوى ساقطة لا دليل عليها، ولا يعجز عن مثلها أحد، ولم يأتوا على شيء من ذلك بشغب ولا بإقناع فكيف ببرهان، وإنما هو تقليد لبعض قدماء الصائين، فمثل هذه الحماقات والخرافات هي الذي دفعته الشريعة الإسلامية وأبطلته، وأما ما قامت عليه البراهين فهو في القرآن والسنة موجود نصًا، واستدلالًا ضروريًا، والحمد لله رب العالمين.

مطلب بيان كروية الأرض

[١٧٧٥] قال أبو محمد: وهذا حين نأخذ إن شاء الله تعالى في ذكر بعض ما اعترضوا به، وذلك أنهم قالوا: إن البراهين قد صحت بأن الأرض كروية والسماء كذلك، والعامّة تقول غير ذلك، وجوابنا وبالله تعالى التوفيق: إن أحدا من أئمة المسلمين المستحقين لاسم الإمامة بالعلم رضي الله عنهم لم ينكروا تكوير الأرض، ولا يحفظ لأحد منهم في دفعه كلمة، بل البراهين من القرآن والسنة قد جاءت بتكويرها. قال الله عز وجل: ﴿يَكْوَرُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيَكْوَرُ ٢٠ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ﴾

[1776] Bu âyet, gecenin ve gündüzün birbirleri üzerine çevrildikleri hususunda, başa sarığın sarılmasından alınmış en açık beyandır. Ayrıca yeryüzünün döndürüldüğünün, aynı şekilde güneşin de deveran ettiğinin delilidir. Doğuşu ile günün aydınlanması batışı ile gecenin kararması güneş sebebiyledir. O, Kur’ân’ın ifadesine göre gündüzün delilidir. Nitekim Allah Teâlâ, “Biz, gündüz alâmetini aydınlatıcı kıldık.”⁸⁴⁴ buyurmuştur.

[1777] Böylece halktan bu hakikati bilmeyerek inkâr eden kimseye şöyle denilir: Aziz ve celîl olan Allah, güneş zevâl bulduğunda (tam dikildikten sonra batıya meylettiğinde), öğle namazını kılmamızı bize farz kılmadı mı? Buna “Evet” şeklinde cevap vermesi zorunludur. Bunun üzerine onlara, güneşinin zevâlinin mânası sorulur. Zevâlin mânası, güneş yuvarlağını yüzüyle tam olarak karşılayan kimseden güneşin intikal etmesidir. Yüzü ve burnuyla, her zaman ve her yerde güneşin doğduğu yer ile battığı yer arasındaki mesafenin ortasına yönelir ve güneş, güneşin battığı yeri takip eden kaşına doğru gitmeye başlar. İşte bugünün ikinci kısmının başlangıcıdır. Biliriz ki yeryüzünün mâmur şehirleri doğudan batıya, güneyden kuzeye yeryüzünün tamamında yer almaktadır. Bu yüzden -eğer onların dedikleri olmuş olsa idi- kişinin şöyle demesi gerekirdi: Yeryüzü yuvarlak olmayıp, en üst noktaya sâbitlenmiştir. Doğunun başlangıcında meskûn olan herkesin öğle namazını günün ilk vaktinde, sabah namazından hemen sonra kılması zorunludur. Çünkü güneş, günün ilk kısmında, onlardan her birinin iki kaşı arasında gurûb tarafına doğru şüphesiz meyletmeye başlar. Bir müslümanın “Öğle namazını günün ortasından önceki vakitte kılmak câizdir.” demesi doğru değildir. Yine aynı şekilde mağribin son kısmında meskûn olan bir kimseye göre de güneşin zevâl vaktine ulaşması yani en üst noktaya varması, ancak günün sonunda gerçekleşir. Dolayısıyla onlar, güneşin batmasına yakın bir anda ikindi namazını kılmak için yeterince bir zamanın olmadığı bir vakitte öğle namazını kılacaklardır. Bu da İslâm dininin hükmünün dışındadır.

[١٧٧٦] وهذا أوضح بيان في تكوير بعضها على بعض، مأخوذ من كور
العمامة، وهو إدارتها، وهذا نص على تكوير الأرض ودوران الشمس كذلك،
وهي التي منها يكون ضوء النهار بإشراقها وظلمة الليل بمغيبها، وهي آية النهار
بنص القرآن، قال تعالى: ﴿وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾

- ٥ [١٧٧٧] فيقال لمن أنكر ما جهل من ذلك من العامة أليس إنما افترض
الله عز وجل علينا أن نصلي الظهر إذا زالت الشمس؟ فلا بد من نعم. فيسألون
عن معنى زوال الشمس فلا بد من أنه إنما هو انتقال الشمس عن مقابلة من
قابل بوجهه القرص، واستقبل بوجهه وأنفه وسط المسافة التي بين موضع طلوع
الشمس، وبين موضع غروبها في كل زمان وكل مكان، وأخذها إلى جهة حاجبه
الذي يلي موضع غروب الشمس، وذلك إنما هو في أول النصف الثاني من
١٠ النهار، وقد علمنا أن المدائن من معمور الأرض آخذة على أديمها من مشرق
إلى مغرب، ومن جنوب إلى شمال فيلزم من قال: إن الأرض منتصبة الأعلى غير
مكورة أن كل من كان ساكنًا في أول المشرق، أن يصلي الظهر في أول النهار
ضرورة، ولا بد إثر صلاة الصبح بيسير، لأن الشمس بلا شك تزول عن مقابلة
١٥ ما بين حاجبي كل واحد منهم في أول النهار ضرورة ولا بد، أن كان الأمر على
ما تقولون. ولا يحل لمسلم أن يقول: إن صلاة الظهر تجوز أن تصلي قبل نصف
النهار ويلزمهم أيضًا أن من كان ساكنًا في آخر المغرب إن الشمس لا تزول عن
مقابلة ما بين حاجبي كل واحد منهم إلا في آخر النهار، فلا يصلون الظهر إلا
في وقت لا يتسع لصلاة العصر حتى تغرب الشمس، وهذا خارج عن حكم دين
٢٠ الإسلام.

[1778] Yeyüzünün dönmesini kabul eden kimseye gelince, yerin üzerinde bulunan herkes, her durumda, her mekânda ve her zamanda, öğle namazını daima günün yarısından sonra kılar. Bu, apaçıktır ve bunda hiçbir kapalılık yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, “*O, yedi göğü tabaka tabaka yaratan-
5 dir.*”⁸⁴⁵ ve “*Andolsun, biz sizin üzerinizde yedi yol yarattık.*”⁸⁴⁶ buyurmuştur. Bu şekilde güneşin, ayın ve dairesel hareket eden bazı varlıkların tutulmasından önce, göklerin yedi kat olduğu ve orada yolların var olduğu hususunda bazıları için delil/burhan kâim olmuştur. Allah Teâlâ’nın “yollar” sözü, orada yol alanların varlığını gerektirir. Nitekim Allah Teâlâ, “*O’nun kürsüsü,
10 bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır.*”⁸⁴⁷ buyurmuştur. Bu âyetin ifadesi, onlardan bir kısmının diğerlerinin üzerine tabaka tabaka konulduğunun ve kürsünün yedi kat gökleri ve yeri çepeçevre kuşattığının delilidir.

[1779] Allah Elçisi, “Allah’tan, en yüce olan Firdevs’i isteyiniz. Çünkü o, cennetin ortasında ve en üst noktasındadır. Bunun üzerinde de Allah’ın
15 Arşı vardır.”⁸⁴⁸ buyurmuştur. Yüce Allah da “*Rahmân, Arş üzerine istivâ buyurdu.*”⁸⁴⁹ buyurmuştur. Bu iki nas, Arş’in üzerinde olan şeyin mahlûkâtın sonu ve âlemin nihayeti olduğunu haber vermektedir. Nitekim Allah Teâlâ, “*Biz, en yakın göğü ziynetlerle, yıldızlarla donattık. Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk.*”⁸⁵⁰ buyurmuştur. İşte bu, kayan yıldızların dünya se-
20 masının dışında olduklarına dair delilin ikame edildiği nasırdır.

[1780] Çünkü söz konusu yıldızlar şayet gökyüzünde olsalardı, şeytanlar elbette göğe ulaşabilirlerdi. Ya da onlar semanın dışındadır. Ancak bu şekilde ateş topları (şihâb) onlara ulaşamaz. Şeytanların taşlanmaları sebebiyle gökten men edildikleri hususu sahihtir. Böylece taşlanmanın
25 (dünya) semasının dışında olduğu da sahih olmuştur. Yine bu taşlama, bilinen yıldızlarla değildir. Bunlar, ancak şihâb ve ateşten meteorlardır. Bu meteorlar, -aslında göklerde ateş bulunmadığı halde-, yıldızlardan kopan, tutuşan ve bilahare sönen parçacıklardır. Biz dillerin farklı olması sebebiyle sadece isimlendirmelerde farklılık görmekteyiz. Nitekim Kadı Münzir b. Saîd⁸⁵¹, bu konuda itiraz etmiş ve feleklerin göklerin dışında olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁵²

[١٧٧٨] وأما من قال بتكويرها: فإن كل من على ظهر الأرض لا يصلي الظهر

إلا إثر انتصاف نهاره أبداً على كل حال وفي كل زمان، وفي كل مكان، وهذا بين

لا خفاء فيه. وقال عز وجل: ﴿سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا﴾ وقال تعالى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا

فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ﴾ وهكذا قام البرهان من قبل كسوف الشمس والقمر بعض

الدراري لبعض على أنها سبع سموات، وعلى أنها طرائق، وقوله تعالى: طرائق

يقتضي متطرفاً فيه. وقال تعالى: ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ وهذا نص

ما قام عليه البرهان من انطباق بعضها على بعض، وإحاطة الكرسي بالسموات

السبع وبالأرض.

[١٧٧٩] وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فاسألوا الله الفردوس الأعلى،

فإنه وسط الجنة وأعلى الجنة وفوق ذلك عرش الرحمن. وقال تعالى: ﴿الرَّحْمَنُ

عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ وأخبر هذان النصان بأن ما على العرش هو منتهي الخلق

ونهاية العلم، وقال تعالى: ﴿إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ﴾ وَحِفْظاً مِّن

كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ﴾ وهذا هو نص ما قام البرهان عليه من أن الكواكب المرمي بها

هي دون سماء الدنيا.

[١٧٨٠] لأنها لو كانت في السماء لكان الشياطين يصلون إلى السماء، أو

كانت هي تخرج عن السماء وإلا فكانت تلك الشهب لا تصل إليهم إلا بذلك،

وقد صح أنهم ممنوعون من السماء بالرجوم، فصح أن الرجوم دون السماء،

وأيضاً فإن تلك الرجوم ليست نجوماً معروفة أصلاً وإنما هي شهب ونيازك من

نار، تتكوكب وتشتعل وتطفأ، ولا نار في السموات أصلاً، فلم نجد الاختلاف

إلا في الأسماء لاختلاف اللغات، وقد اعترض القاضي منذر بن سعيد في هذا.

فجعل الأفلاك غير السموات.

[1781] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Onun (Kadı Münzir b. Saîd) “Gökler, arzın üzerindedir. Şayet gökler yer ile kuşatılmış olsa idi, bu durumda göklerin bir kısmı yerin altında olurdu.” şeklinde söylemesi durumu hariç, dile getirdiği görüşü destekleyen bir burhan yoktur. (İbn Hazm şöyle dedi:) Bu bir şey değildir. Çünkü “alt” ve “üst” izâfî bir kavramdır. Yerin merkezi hariç, “alt” denilen herşey, başka bir şeyin “üst”üdür. Yeryüzünün merkezi ise mutlak alttır, elbette onun altı yoktur. Aynı şekilde burada “üst” denilen şeylerin tamamı da başka bir şeyin altıdır. Bunun istisnası, burçlar kısmına bakan bölümü hariç, feleğin en üst safhasıdır. İşte burası, elbette üstü olmayan mutlak “üst” tür. Bu görünen (zâhirî) delile göre yeryüzü, zorunlu olarak göklerin altı konumundadır. Bundan dolayı gökyüzü, yerin üstüdür; yerin gökyüzüyle buluştuğu nokta açısından da burası kaçınılmaz olarak göğün altıdır. Bundan dolayı Âdemoğlunun başı semaya doğru, ayakları da yere doğrudur. Nitekim Allah Teâlâ, “*Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmıştır? Onların içinde nasıl ayı, bir ışık, güneşi de bir kandil yapmıştır?*”⁸⁵³ ve “*Göğe burçlar yerleştiren, orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı çok yücedir.*”⁸⁵⁴ buyurmuştur. Böylece Allah Teâlâ, ayın ve güneşin semada olduğuyla alakalı sadece kâfir olanların reddedebileceği bir haber vermiştir. Sonra semanın yerin etrafında doğudan batıya, sonra da batıdan doğuya doğru döndüğüne dair gözle görülen zorunlu bir delil ortaya koymuştur. Şayet durum câhillerin zannettiği şekilde olsaydı, güneş ve ay, yerin etrafında döndüklerinde ve bizim üzerinde olmadığımız yerin safhasıyla karşılaştıklarında semadan çıkmış olurlardı. Bu ise yüce Allah’ı tekzip etmektir. Böylece bununla, güneşin ve ayın göklerden ayrılmasının ve de oradan çıkmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü güneş ve ay, göklerde oldukları halde nasıl deveran ederler? Böylece göklerin tam olarak yere mutabık olduğu hususu zorunlu olarak doğru olmuştur. Yine zikrettiğimiz gibi Allah Teâlâ, güneşin, ayın ve yıldızların göklerde olduğunu ifade etmiştir. Sonra da şöyle buyurmuştur: “*Her biri bir yörüngede yürümektedir.*”⁸⁵⁵ Dolayısıyla biz, bir cismin bir anda iki farklı mekânda olmasının mümkün olmadığını zorunlu olarak biliriz. Şayet gökler, feleklerden ayrı başka bir şey olsa idi bu durumda Kur’ân’ın açıklamasına göre güneş ve ay hem göklerin hem de feleklerin içinde olurdu. Bu ise güneş ve ayın, aynı anda, birbirinin içine geçmeyen iki ayrı mekânda olması anlamına gelir. Bu ise imkânsızdır.

[١٧٨١] قال أبو محمد: ولا برهان على ما ذكر إلا أنه قال إن السموات هي فوق الأرض. فلو كانت السموات محيطة بالأرض لكان بعض السموات تحت الأرض. وهذا ليس بشيء لأن التحت والفوق من باب الإضافة لا يقال في شيء تحت إلا وهو فوق لشيء آخر، حاشا مركز الأرض، فإنه تحت مطلق لا تحت له ألبته، وكذلك كل ما قيل فيه أنه فوق فهو أيضًا تحت لشيء آخر، حاشا الصفحة العليا من الفلك الأعلى المقسوم بقسمة البروج، فهي فوق لا فوق لها ألبته، فالأرض على هذا البرهان الشاهد هي مكان التحت في السموات ضرورة، فمن حيث كانت السماء فهي فوق الأرض، ومن حيث قابلتها الأرض فهي تحت السماء ولا بد، وحيث ما كان ابن آدم فرأسه إلى السماء، ورجلاه إلى الأرض، وقد قال الله عز وجل: ﴿أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا * وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا * وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا﴾ وقال تعالى: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾ فأخبر الله تعالى أخبار لا يرده إلا كافر بأن القمر في السماء، وأن الشمس أيضًا في السماء، ثم قد قام البرهان الضروري المشاهد بالعيان على دورانها حول الأرض من مشرق إلى مغرب، ثم من مغرب إلى مشرق. فلو كان على ما يظن أهل الجهل لكانت الشمس والقمر إذ دارا بالأرض وصارا فيما يقابل صفحة الأرض التي لسنا عليها قد خرجا عن السماء، وهذا تكذيب لله تعالى، فصح بهذا أنه لا يجوز أن يفارق الشمس والقمر السموات، ولا أن يخرج عنها، لأنهما كيف دارا فهما في السموات، فصح ضرورة أن السموات مطابقة طباقًا على الأرض، وأيضًا فقد نص تعالى كما ذكرنا على أن الشمس والقمر والنجوم في السموات. ثم قال تعالى: ﴿وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ وبالضرورة علمنا أنه لا يمكن أن يكون جرم في وقت واحد في مكانين فلو كانت السموات غير الأفلاك، وكانت الشمس والقمر بنص القرآن في السموات وفي الفلك لكانا في مكانين في وقت غير متداخلين واحد، وهذا محال ممتنع.

Muhal bir görüşü yüce Allah'a ancak kalbi körelmiş bir kimse nispet edebilir. Böylece güneşin sadece bir mekânda olduğu, oranın da felek olan sema olduğu anlaşılmaktadır. Ay ve yıldızlar konusundaki görüş de böyledir.

[1782] Yüce Allah'ın "*Her biri bir yörüngede yüzmektedir.*"⁸⁵⁶ şeklindeki sözü, dairesel dönmeye dair açık bir delildir. Çünkü Allah Teâlâ, güneşin, ayın ve yıldızların feleğin içinde yüzdüklerini haber vermiş ve bunların hareketsiz olduklarını bildirmemiştir. Şayet bunlar dairesel olarak hareket etmemiş olsalardı, elbette zamanın sonsuzluğuna doğru giderler, bilakis kısa günlerde ebedîyen onları göremeyeceğimiz bir şekilde bizden kaybolup giderlerdi. Şayet güneş bir yol ve dosdoğru bir çizgi ya da dairesel olmayan yamuk bir hat üzere gitmiş olsaydı, biz daima onun önünde olurduk. Dolayısıyla bu yanlıştır.

[1783] Böylece güneşin doğudan batıya ve batıdan doğuya doğru dönüşünden hareketle, onun zorunlu olarak daire şeklinde olduğunu anlarız. Kendisine azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın "*Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir.*"⁸⁵⁷ sözünden sorulduğunda Allah Elçisi'nin (s.a.) verdiği cevap "*Akıp gittiği yer Arş'in altıdır.*" şeklindedir. Hz. Peygamber (s.a.) doğru söylemiştir. Çünkü güneş daima kıyamete kadar Arş'in altında olacaktır. Biz biliriz ki bir şeyin "müstekarr"ı, mülâzim olduğu yerdir (yörüngedir), bu mekân içinde bir taraftan diğer bir tarafta gitse dahi oradan çıkamaz.⁸⁵⁸

[1784] Bize Ahmed b. Ömer b. Enes el-Uzri⁸⁵⁹, Abdullah b. Muhammed el-Herevî'den, o da Abdullah b. Ahmed b. Hamevî es-Serahsî'den, o da İbrâhim b. Hüzeym'den, o da Abd b. Humeyd'den⁸⁶⁰, o da Süleymân b. Harb el-Vâsihî (el-Vâşihî)'den⁸⁶¹, o da Hammad b. Seleme'den, o da İyâs b. Muâviye el-Müznî'den bize rivayet etti ki "Sema, kubbe şeklinde yerin üzerine kapanmıştır." Bunu, Abd b. Humeyd'e demiştir.

[1785] Yine Yahyâ b. Abdulhamid, Ya'kûb b. Ca'fer'den -ki bu şahıs Ebû Vahşiye'nin oğludur-, o da Cübeyr'in oğlu olan Saîd'den⁸⁶² naklettiğine göre Saîd şöyle demiştir: İbn Abbâs'a bir adam gelip şöyle dedi: "Sen, Allah Teâlâ'nın "*Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır.*"⁸⁶³ sözünü gördün mü?" İbn Abbâs: "Onlar, bir kısmı diğer bir kısmının üzerinde olacak şekilde iç içe bükülmüşlerdir." dedi.

ولا ينسب القول بالمحال إلى الله عز وجل إلا أعمى القلب، فصح أن الشمس في مكان واحد، وهو سماء وهو فلك، وهكذا القول في القمر وفي النجوم.

[١٧٨٢] وقوله تعالى: ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ نص جلي على الاستدارة،

لأنه أخبر تعالى أن الشمس والقمر والنجوم سابحة في الفلك، ولم يخبر تعالى أن لها سكناً، فلو لم تستدر لكانت على آباد الدهور بل في الأيام اليسيرة تغيب عنا، حتى لا نراها أبداً. لو مشت على طريق واحد، وخط واحد مستقيم أو معوج غير مستدير، لكننا أمامها أبداً، وهذا باطل.

[١٧٨٣] فصح بما نراه من كروها من شرق إلى غرب و من غرب إلى

شرق، أنها دائرة ضرورة، وكذلك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ سئل عن قول الله تعالى: ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا﴾ فقال عليه السلام: "مستقرها تحت العرش" وصدق صلى الله عليه وسلم لأنها أبداً تحت العرش إلى يوم القيامة، وقد علمنا أن مستقر الشيء هو موضعه الذي يلزم فيه ولا يخرج عنه، وإن مشى فيه من جانب إلى جانب.

[١٧٨٤] حدثنا أحمد بن عمر بن أنس العذري حدثنا عبد الله بن أحمد

الهروي حدثنا عبد الله بن أحمد بن حمويه السرخسي حدثنا إبراهيم بن خزيم حدثنا عبد بن حميد حدثني سليمان بن حرب الواسحي حدثنا حماد بن سلمة عن إياس بن معاوية المزني قال: السماء مقببة هكذا على الأرض وبه إلى عبد بن حميد.

[١٧٨٥] حدثنا: يحيى بن عبد الحميد عن يعقوب عن جعفر هو ابن أبي

وحشية عن سعيد بن جبير. قال: جاء رجل إلى ابن عباس فقال: أرايت قول الله عز وجل: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾ قال ابن عباس: هن ملتويات بعضهن على بعض.

[1786] Abdullah b. Rebî' et-Temîmî, Muhammed b. Muâviye el-Karâşî'den, o da Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî el-Basrî'den rivayet ederek şöyle dedi: Bize, Abdula'lâ, Muhammed b. el-Müsennâ ve Seleme b. Şebîb haber verdiler ki onların tamamı şöyle dedi: Bize, Vehb b. Cerîr b. Hâzim rivayet etti ve "Muhammed b. İshâk'ın Ya'kûb b. Utbe ve Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den hadis rivayet ettiğini duydum. O, babasından, babası da dedesinden rivayet ederek şöyle dedi: Bedevinin birisi Allah Resulü'ne (s.a.) geldi ve "Ey Allah'ın Elçisi! Nefisler cihat etti, aileler kayboldu, mal, mülk ve sürüler helâk oldu. Bizim için Allah'a yakar da yağmur versin..." Ravinin, bütün uzunluğuyla zikrettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.) bedeviye şöyle dedi: "Yazıklar olsun, Allah'ın nerede olduğunu bilmiyor musun? O'nun Arş'ı, göklerinin üzerindedir, yeri de böyledir." Bu sözü parmaklarını kubbe gibi yaparak söyledi. Vehb b. Cerîr, elini gösterdi, sağ avucunu ve parmaklarını eğdi ve "İşte bu şekilde" dedi.

[1787] Bize Muhammed b. Saîd b. Nebât, ona Ahmed b. Avnullah ve Ahmed b. Abdulbasîr ikisi birlikte şöyle dediler: Bize Kâsım b. Esbağ, ona Muhammed b. Abdusselâm el-Haşenî, ona Muhammed b. Beşşâr Bîndâr, ona Abdussamed b. Abdülvâris et-Tesûrî, ona Şu'be, el-A'meş'ten -ki o Süleymân'dır-, o da Müslim el-Betîn'den, o da Saîd b. Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. İbn Abbâs, "*Her biri bir felekte (yörünge-de) yüzmektedir.*"⁸⁶⁴ âyetinde geçen "felek" kelimesini "felek, felek'i-mağzel (bükülmüş/eğilmiş) gibi" şeklinde açıklamıştır.

[1788] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Onlar, Allah Teâlâ'nın Zülkarneyn⁸⁶⁵ hakkındaki "*(Güneşin battığı yere varınca,) onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu.*"⁸⁶⁶ sözünü de zikrettiler. Âyetteki "hami'eten (siyah balçıklı su)" kelimesi "hâmiyeten (koruyan, savunan)" şeklinde de okunmuştur.

[١٧٨٦] حدثنا عبد الله بن ربيع التميمي حدثنا محمد بن معاوية القرشي

حدثنا أبو يحيى زكريا بن يحيى الساجي البصري قال: أنبأنا عبد الأعلى ومحمد

بن المثنى وسلمة بن شبيب قالوا كلهم: حدثنا وهب بن جرير بن حازم. قال:

سمعت محمد بن إسحاق يحدث عن يعقوب بن عتبة، وجبير بن محمد بن جبير

بن مطعم عن أبيه عن جده قال: جاء أعرابي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم.

فقال يا رسول الله: جهدت الأنفس، وضاع العيال، ونهكت الأموال، وهلكت

الأنعام، فاستسقى الله لنا، فذكر الحديث بطوله، وفيه أنه صلى الله عليه وسلم

قال للأعرابي: ويحك تدري ما الله؟ إن عرشه على سمواته وأرضه هكذا، وقال

بأصابعه مثل القبة. ووصف لهم ابن جرير بيده، وأمال كفه وأصابعه اليمنى،

١٠ وقال هكذا.

[١٧٨٧] حدثنا محمد بن سعيد بن نبات ثنا أحمد بن عون الله وأحمد بن

عبد البصير قالا جميعاً أنبأنا قاسم بن أصبغ حدثنا محمد بن عبد السلام الخشني

حدثنا محمد بن بشار بن دار حدثنا عبد الصمد بن عبد الوارث الثوري حدثنا شعبة

عن الأعمش هو سليمان بن مسلم البطين عن سعيد بن جبير عن ابن عباس قال:

﴿كُلُّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ كفلك المغزل. ١٥

[١٧٨٨] قال أبو محمد: وذكروا أيضاً قول الله عز وجل عن ذي القرنين:

﴿وَجَدَهَا تَعْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾ وقرئ أيضاً حامية.

[1789] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu (şekildeki bir okuyuş da), şüphesiz hakikattir. Zülkarneyn, kokmuş siyah balçıktan bir gözede idi. Kokmuş siyah balçıktan bu göze, (güneşin) hararetinden korumakta idi. Nitekim şöyle dersin: “Seni denizde gördüm.” Bununla “Sen denizde iken ben onu (denizi) gördüm.” demek istersin. Bunun delili de şudur: Güneşin battığı yerin alanının büyüklüğünü ancak câhil bir kimse bilemez. Kış döneminde -güneş oğlak burcunun sonunda iken- güneşin battığı yer ile, yaz döneminde -yengeç burcunun sonunda olduğunda- battığı yer arasındaki mesafe görülmüş ve müşâhede edilmiş bir mesafedir. Bunun miktarı, yıldız ölçümü (felek) ile 48 derecedir. Bu da geometrik delil ile yeryüzünün tamamının altıda birinden daha azına denk gelir ve mil ölçeğiyle yaklaşık olarak üç bin küsur mil eder. Elbette sözlükteki ayn (gözenek) ismi, özellikle balıklı bir gözenek olması bakımından, bize hitap edilen Arapça lisanı itibarıyla bu alana karşılık gelmez. Dolayısıyla biz, yüce Allah’ın Peygamberine -öyle ki o, önünden ve ardından bâtulın gelmediği bir kimse- dir- haber vermesi ile “hamietün” sözcüğünün bir göze (ayn) olduğundan emin olduğumuza göre, böylece Zülkarneyn’in güneşin battığı yöne doğru gerçekleşen yürüyüşünün anılan gözede sona erdiğini ve orada karşısına denizlerin çıkması sebebiyle bu gözeden sonrasına doğru yürümesinin mümkün olmadığını kesin olarak öğrendik.

[1790] Zorunlu olarak biliriz ki Zülkarneyn ve diğer insanlar ister ayakta ister oturarak, isterse yatarak olsun, yeryüzünün sadece düzeysel alanıyla meşgul olurlar. Bu özelliğe sahip olan bir kimsenin gözünün güneşin battığı bütün alanları ihata edebilmesi mümkün değildir. Câhillerin zannettiği gibi, güneşin batışı yeryüzündeki bir gözede vuku bulmuş olsa idi bu durumda kişinin görme çizgisinin yerin dış bükeyi ile ya da yeryüzünün yükseltilerinden herhangi biriyle buluşması gerekirdi. Böyle bir durumda kişinin “Bu gözenek (ayn) denizdir.” demesine varıncaya kadar görme çizgisini engelleyen bir şey olmazdı. Halbuki dilde denizin “siyah balıklı bir su gözesi” diye isimlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim Allah azze ve celle güneşin kendi yörüngesinde akıp gittiğini ve felekte aydınlatıcı bir cisim (sirâc) olduğunu haber vermiştir.

[١٧٨٩] قال أبو محمد: وهذا هو الحق بلا شك، وذو القرنين هو كان في

العين الحمئة. الحامية حمئة من حماتها، حامية من استحرارها؛ كما تقول رأيتك

في البحر تريد أنك إذ رأيته كنت أنت في البحر، وبرهان هذا: أن مغرب الشمس

لا يجهل مقدار عظيم مساحته إلا جاهل ومقدار ما بين أول مغربها الشتوي إذا

كانت من آخر رأس الجدي إلى آخر مغربها الصيفي إذا كانت من رأس السرطان ٥

مرئي مشاهد ومقداره ثمان وأربعون درجة من الفلك، وهو يوازي من الأرض

كلها بالبرهان الهندسي أقل من مقدار السدس، يكون من الأميال نحو ثلاثة آلاف

ميل ونيف، وهذه المساحة لا يقع عليها في اللغة اسم عين ألبته، لا سيما أن

تكون عيناً حمئة حامية. وباللغة العربية خوطبنا، فلما تيقنا أنها عين بإخبار الله

عز وجل الصادق الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه، علمنا يقيناً ١٠

أن ذا القرنين انتهى به السير في الجهة التي مشى فيها من المغارب إلى العين

المذكورة، وانقطع له إمكان المشي بعدها؛ لاعتراض البحار له هنالك.

[١٧٩٠] وقد علمنا بالضرورة أن ذا القرنين وغيره من الناس ليس يشغل من

الأرض إلا مقدار مساحة جسمه فقط قائماً أو قاعداً أو مضطجعاً، ومن هذه صفته.

١٥ فلا يجوز له أن يحيط بصره من الأرض بمقدار مكان المغارب كلها، لو كان مغيبها

في عين من الأرض كما يظن أهل الجهل، ولا بد من أن يلقي خط بصره من حدة

الأرض أو من نشز من أنشازها ما يمنع الخط من التماذي، إلى أن يقول قائل: إن

تلك العين هي البحر فلا يجوز أن يسمى البحر في اللغة عيناً حمئة ولا حامية. وقد

أخبر الله عز وجل أن الشمس تسبح في الفلك، وأنها إنما هي من الفلك سراج.

Yüce Allah'ın sözü, farklılık göstermesi ve kendi içinde tenâkuza düşmesi mümkün olmayan doğru bir sözdür. Buna göre güneş, -câhillerin zannettiği gibi- yeryüzündeki bir gözede ya da denizde kaybolsaydı bu durumda gökyüzünden yok olurdu ve feleğin dışına çıkardı. Bu ise, yüce Allah'ın sözüne muhalefet eden gerçek bir bâtıldır. Böylesi bir durumdan Allah'a sığınırız.

[1791] Şüpheye mahal kalmaksızın yakîni olarak sahih olmuştur ki Zülkarneyn, güneşin batışı istikametindeki kara parçasının sonuna vardığında balçıklı kızgın bir su gözesine ulaşmıştı. -Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.- Özellikle güneşin kütesinin yeryüzünün kütesinden daha büyük olması hasebiyle bir delil ortaya konulmuştur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[1792] Diğer bir kesin delil ise Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: “(Güneşin battığı yere varınca,) onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü.”⁸⁶⁷ (Âyetteki) “hamî’eten (siyah balçıklı su)” kelimesi “hâmiyeten (koruyan, savunan)” şeklinde de okunmuştur. Böylece Zülkarneyn’in güneşin yanında değil, gözenin yanında bir kavim bulunduğu hususu zorunlu olarak anlaşılmaktadır. Gözenin yanında olan ise gözenin içinde olanlardır. Nitekim Allah Teâlâ, “(Rabbinizin mağfiretine ve) eni, göklerle yer kadar olan cennete koşuşun...”⁸⁶⁸ buyurmuştur. Peygamberler’in (s.a.) ruhlarının cennette olduğu hususu icmâ ve nas ile sâbittir. Ancak ruhların yok olacağını ve onların araz olduklarını kabul eden kimseler, İslâm toplumu içinde sayılmamışlardır. Aynı şekilde şehitlerin ruhları da cennettir. Allah Resulü, İsrâ gecesi, peygamberleri göklerin her bir katında gördüğünü haber vermiştir: Âdem’i dünya semasında, Yahyâ ve İsa’yı ikinci semada, Yûsuf’u üçüncü semada, İdrîs’i dördüncü semada, Hârûn’u beşinci semada, Mûsâ ve İbrâhim’i altıncı ve yedinci semalarda gördüğünü bildirmiştir. Allah onların hepsine mağfiret eylesin.- Böylece göklerin cennetler olduğu hususu zorunlu olarak sahih olmuştur. Nitekim Allah Elçisi (s.a.), “Şehitlerin ruhları, cennetteki ağaçların meyvelerine tutunan yeşil renkli kuşlardır.”⁸⁶⁹ şeklinde buyurmuştur.

وقول الله تعالى هو الصدق الذي لا يجوز أن يختلف ولا يتناقض، فلو غابت في عين في الأرض كما يظن أهل الجهل، أو في البحر لكانت الشمس قد زالت عن السماء، وخرجت عن الفلك، وهذا هو الباطل المخالف لكلام الله عز وجل حقًا، نعوذ بالله من ذلك.

هـ [١٧٩١] فصيح يقيّنًا بلا شك أن ذا القرنين كان هو في العين الحمئة الحامية

حين انتهى من آخر في البر وفي المغارب، وبالله التوفيق، لا سيما مع ما قام البرهان عليه من أن جرم الشمس أكبر من جرم الأرض، وبالله تعالى التوفيق.

[١٧٩٢] وبرهان آخر قاطع: وهو قول الله عز وجل: ﴿وَجَدَهَا تَعْرُبُ فِي عَيْنِ

حَمِيَّةٍ﴾ وقرئ {حَامِيَّةٍ}، ووجد عندها قومًا. فصيح ضرورة أنه وجد القوم عند العين لا عند الشمس، ومن كان عند العين فهو في العين. وقال الله عز وجل:

﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ وقد صح الإجماع والنص على أن أرواح

الأنبياء صلوات الله عليهم في الجنة إلا في قول من لا يعد من جملة أهل الإسلام ممن يقول بفناء الأرواح وأنها أعراض. وكذلك أرواح الشهداء في الجنة، وأخبر

رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه رأى ليلة أُسرى به في السموات سماء سماء؛

آدم في سماء الدنيا، ويحيى وعيسى في الثانية، ويوسف في الثالثة، وإدريس في

الرابعة، وهارون في الخامسة، وموسى وإبراهيم في السادسة والسابعة، صلى الله

على جميعهم وسلم، فصيح ضرورة أن السموات هي الجنات، وقد قال عليه

السلام: إن أرواح الشهداء طير أخضر تعلق في ثمار الجنة.

[1793] Müslüman bir kimsenin, şehitlerin ruhlarının cennette yeşil renkli kuşlar olduklarını, peygamberlerin (a.s.) ruhlarının ise cennetin dışında olduğunu düşünmesi muhal ve imkânsız şeylerdendir. Zira peygamberler bütün faziletleri sebebiyle cennette olmaya onlardan daha layıktır, cennetten daha faziletli bir mekân da yoktur.

[1794] Bize Ahmed b. Ömer b. Enes el-Uzrî rivayet etti, ona Ebû Zerr el-Herevî, ona Ahmed b. Abdân el-Hâfız en-Nisâbûrî el-Ahvâzî⁸⁷⁰ haber verdi, ona Muhammed b. Sehl el-Makrî, ona *Sahib*'in müellifi olan Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, ona Ebû Âsım en-Nebîl, ona Abdullah b. Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Üseyd ona Muhammed b. Cübeyr, Safvân b. Ya'la'dan, o da babasından, babası da Hz. Peygamber'den (s.a.) hadis olarak nakletmiştir. Buna göre Allah Elçisi, "Deniz cehennemdendir, onun (cehennemin) duvarları denizi kuşatmıştır."

[1795] Bize Yûsuf b. Abdullah Muğîs, ona Ahmed b. Abdullah b. Abdurrahim, ona Ahmed b. Hâlid, ona Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî⁸⁷¹, ona Muhammed b. Beşşâr, ona Yahyâ b. Saîd el-Kâttan⁸⁷², Osman b. Gıyâs'tan, o da İbn Abbâs'ın azatlı kölesi olan İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan, o da Ka'ab'tan hadis olarak aldığına göre şöyle demiştir: "*Dolu deniz*" (Tûr 52/6), coşar ve taşar ve böylece cehennem olur."

[1796] Bize Abdullah b. Rebi' et-Temîmi nakletti, ona Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Esedî, ona Ahmed b. Hâlid, ona Ali b. Abdülazîz, ona el-Haccâc b. Münhal es-Sülemî, ona Mehdî b. Meymûn, Muhammed b. Abdullah Ebû Ya'kûb ed-Dabbî'den, o da Bîşr b. Şeffaf'tan naklettiğine göre Bîşr şöyle demiştir: "Cuma günü, mescitte, Abdullah b. Sellâm ile birlikte idik. O, şöyle dedi: Cennet göktedir. Cehennem de yerdedir. Sonra el-Haccâc b. el-Münhal'e nispetle pek çok söz söyledi. Bize Hammâd b. Seleme, Dâvûd'dan, o da Saîd b. Müseyyeb'ten naklen Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) bir yahudiye şöyle dedi: Cehennem nerede? Yahudi "Denizdedir." dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib (r.a.): "Doğru söylediğini sanıyorum." dedi.

[١٧٩٣] ومن المحال الممتنع الذي لا يظنه مسلم، أن تكون أرواح الشهداء طيور خضر في الجنة، وأرواح الأنبياء في غير الجنة، إذ هم أولى بكل فضل، ولا مكان أفضل من الجنة.

[١٧٩٤] حدثنا أحمد بن عمر بن أنس العذري حدثنا أبو ذر الهروي حدثنا

٥ أحمد بن عبدان الحافظ النيسابوري بالأهواز حدثنا محمد بن سهل المقرئ حدثنا محمد بن إسماعيل البخاري مؤلف الصحيح حدثنا أبو عاصم النبيل حدثنا عبد الله بن أمية بن عبد الله بن خالد بن أسيد حدثنا محمد بن جبير عن صفوان بن يعلى عن أبيه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: البحر من جهنم أحاط به سرادقها.

١٠ [١٧٩٥] حدثنا يوسف بن عبد الله بن مغيث حدثنا أحمد بن عبد الله بن عبد الرحيم حدثنا أحمد بن خالد حدثنا محمد بن عبد السلام الخشني حدثنا محمد بن بشار حدثنا يحيى بن سعيد القطان عن عثمان بن غياث عن عكرمة مولى ابن عباس عن ابن عباس عن كعب قال: ﴿وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾ يسجر فيكون جهنم.

[١٧٩٦] حدثنا عبد الله بن ربيع التميمي حدثنا عبد الله بن محمد بن عثمان

١٥ الأسدي حدثنا أحمد بن خالد حدثنا علي بن عبد العزيز حدثنا الحجاج بن المنهال السلمي حدثنا مهدي بن ميمون عن محمد بن عبد الله بن أبي يعقوب الضبي عن بشر هو ابن شفاف قال: كنا مع عبد الله بن سلام يوم الجمعة في المسجد فقال: وإن الجنة في السماء، والنار في الأرض. وذكر كلامًا كثيرًا نسبة إلى الحجاج بن المنهال. حدثنا حماد بن سلمة عن داود عن سعيد بن المسيب أن علي بن أبي طالب قال ليهودي: أين جهنم؟ قال: في البحر. قال علي بن أبي طالب: ما أظنه إلا قد صدق.

[1797] Bize, el-Mühelleb el-Esedî rivayet etti, ona İbn Menâs, ona İbn Mesrûr, ona Yûnus b. Abdula'la, ona Abdullah b. Vehb, ona Şebîb b. Saîd, ona Minhâl, o da Şakîk b. Seleme'den, o da İbn Mesûd'dan (r.a.) rivayet etmiştir. İbn Mesûd şöyle dedi: O gün yeryüzünün tamamı, ateştir/cehennemdir. Cennet ise onun ardındadır. Allah Teâlâ'nın dostları ise O'nun Arşının gölgesindedir.

[1798] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Yüce Allah, “*Ne güneş aya yeti-şebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Herbiri bir yörüngede yüzmektedir.*”⁸⁷³ şeklinde buyurmuştur. Böylece Allah Teâlâ, güneşin kamerden daha yavaş hareket ettiğini açıkladı. Güneşin semayı bir yılda, ayın ise yirmi sekiz günde kat ettiği hususu gözlem deliliyle de ortaya konulmuştur. Sonra Allah Teâlâ, gecenin gündüzü geçemeyeceğini bildirmiştir. Bununla, küllî feleke ait olan ikinci hareketin hükmünü açıklamıştır. Bu ikinci hareket, her gün ve gecenin devretmesiyle tamam olur ve bu hususta dairevi cisimlerin ve yıldızların tamamı, güneş ve ay eşittir. Nitekim Allah Teâlâ, “*Derken aralarına kapısı olan bir sur çekilir. Bunun iç tarafında rahmet, onlar (münafıklar) tarafındaki dış cihetinde ise azap vardır.*”⁸⁷⁴ buyurmuş ve kâfirlerin ruhlarına göğün kapılarının açılmayacağını ve onların cennete giremeyeceklerini haber vermiştir. Böylece kendisine göğün kapıları açılan kimsenin cennete gireceği sahih olmuştur.

[1799] Allah Resulü (s.a.) cehennemin fokurdamasından kaynaklanan hararetinin şiddetini, biri kışın diğeri de yazın olmak üzere cehennemin iki nefesi/soluğunun olduğunu, bunların sıcak ve soğuk olarak bildiğimiz şeylerden daha şiddetli olduklarını, bizim bu ateşimizin (yani dünyadaki ateşin) cehennemin ateşinden altmış dokuz derece daha soğuk olduğunu haber vermiştir. Biz, yıldırımların durumunda bunu aynı şekilde müşâhede ederiz. Şüphesiz ki yıldırımlar, bir anlık zaman diliminde yakıp eritme açısından bizim ateşimizin uzun zamanda ulaşmadığı miktara ulaşabilir. Allah Elçisi (s.a.), “Cehennemden çıktıktan sonra cennete en son giren cennet ehline dünyanın on katı verilir.”⁸⁷⁵ diye buyurmuştur. Biz bu hadisi, müsnet olarak Ebû Saîd el-Hudrî tarîkiyle rivayet ettik. Yine Resûlullah'tan (s.a.) müsnet olarak “Âhirette dünya, okyanustaki parmaklar gibidir.” buyurduğu sâbit olmuştur.

[١٧٩٧] حدثنا المهلب الأسدي حدثنا ابن مناس حدثنا ابن مسرور حدثنا يونس بن عبد الأعلى حدثنا عبد الله بن وهب عن شبيب بن سعيد عن المنهال عن شقيق بن سلمة عن ابن مسعود قال: الأرض كلها يومئذ نار، والجنة من ورائها، وأولياء الله في ظل عرش الله تعالى.

٥ [١٧٩٨] قال أبو محمد: وقال الله تعالى: ﴿لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ﴾ فبين الله تعالى أن الشمس أبطأ من القمر، وهكذا قام البرهان بالرصد أن الشمس تقطع السماء في سنة، والقمر يقطعها في ثمانية وعشرين يومًا. ثم نص تعالى: على أن الليل لا يسبق النهار، فبين تعالى بهذا الحكم الحركة الثانية التي للفلك الكلي، وهي التي تتم في كل يوم وليلة دورة، وتتساوي فيها جميع الداراري، والشمس والقمر والنجوم. وقال تعالى: ﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ سُورًا لَّهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾ وأخبر تعالى أن أرواح الكافرين لا تفتح لهم أبواب السماء ولا يدخلون الجنة، فصح أن من فتحت له أبواب السماء دخل الجنة.

[١٧٩٩] وأخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم أن شدة الحر من فيح جهنم، وأن لها نفسين نفسًا في الشتاء ونفسًا في الصيف، وأن ذلك أشد ما نجد من الحر والبرد وإن نارنا هذه أبرد من نار جهنم بتسع وستين درجة، وهكذا نشاهد من فعل الصواعق، فإنها تبلغ من الإحراق والأذى في مقدار اللمحة ما لا تبلغه نارنا في المدد الطوال. وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن آخر أهل الجنة دخولاً فيها بعد خروجه من النار يعطى مثل الدنيا عشر مرات. رويناه من طريق أبي سعيد الخدري مسندًا وصح أيضًا مسندًا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: ٢٠ أن الدنيا في الآخرة كإصبع في اليم.

[1800] Ebû Muhammed şöyle dedi: Burada nisbet zaman açısından değil, ancak alan açınsındandır. Çünkü âhiretin zamanının bir nihayeti yoktur. Nihayeti olmayan bir şey, elbette kendisinden bir şeye hiçbir şekilde nispet edilmez. Ayrıca burada ne sevinç ve lezzet ne de hüznü ve felaket
5 açısından nispet vardır. Çünkü dünya sevinci, elemle karışıktır ve sonludur, hüznü de sonlu ve noksandır. Âhiretin sevinç ve hüznü ise sonlu olmayıp tam ve mükemmeldir.

[1801] Aynı şekilde gökyüzünün dâimî olarak sâbit olması noktasında bunun yeryüzüne nispet edilemeyeceği hususu bizim rivayetimizden
10 önce, bir burhan ile sâbit olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ, “Genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşunuz...”⁸⁷⁶, ve “... eni, gökle yerin genişliği kadar olan, (Allah’a ve Resûlüne inananlar için hazırlanan) cennete yarışırcasına koşun...”⁸⁷⁷, “Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.”⁸⁷⁸ şeklinde buyurmuştur. Allah Resulü de “Cennetin sekiz tane kapısı vardır.” ve “(Ey inananlar!) Allah’tan Firdevs-i a’lâyı isteyiniz. Çünkü o, cennetin ortası ve en üst noktasıdır. Onun üzerinde Rahmân’ın Arşı vardır.” diye
15 buyurmuştur.

[1802] Böylece iki tane cennetin olduğu yakînen sâbit olmuştur. Bunlardan birinin genişliği gökler ve yer kadardır, diğerinin genişliği ise göğün
20 ve yerin genişliği kadardır. Nitekim Allah Teâlâ, “Rabbînin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.”⁸⁷⁹ diye buyurmuştur.

[1803] Şüphesiz o, bu iki cennetin Rabb’inden korkan kimselere ait olduğunu gösteren bir haberdır. Öyle ki genişliği gökler ve yer kadar olan
25 cennet, yedi kat göklerdir. Çünkü bir şeyin genişliği, hiç şüphesiz kendisine dâhildir. Küresel varlıkların boyutlarının tamamı ise sadece en ve geniştir.

[1804] Burada yeryüzü, göklerin alanına dâhil olması ve göklerin yeryüzünü ihata etmesi sebebiyle zikredilmiştir. Öyle ki onun genişliği, yerin
30 ve göğün genişliği gibidir. O, gökleri ve yeri kuşatan Kürsî’dir. Allah Teâlâ, “Onun kürsüsü, gökler ve yer kadar geniştir.”⁸⁸⁰ buyurmuştur. Böylece bunların bir kısmını bir kısmına izâfe ederek onun genişliğinin göklerin ve yerin genişliği gibi olduğu hususu sahih olmuştur.

[١٨٠٠] قال أبو محمد: وهذا إنما هو في نسبة المسافة لا في نسبة المدة،

لأن مدة الآخرة لا نهاية لها، وما لا نهاية له فلا ينسب منه شيء ألته بوجه من الأوجه، ولا هو أيضًا نسبة من السرور واللذة، ولا من الحزن والبلاء. فإن سرور الدنيا مشوب بآلم ومتناه، وحزنها متناه منقض، وسرور الآخرة وحزنها خالصان غير متناهيين. ٥

[١٨٠١] وهكذا قام البرهان من قبل رويتنا لنصب السماء أبدًا على أنه لا

نسبة للأرض عند السماء ولا قدر وقال عز وجل: ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ وقال تعالى: ﴿وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ﴾ وذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم: أن للجنة ثمانية أبواب. وقال عليه السلام: فاسألوا الله الفردوس الأعلى، فإنه وسط الجنة وأعلى الجنة، وفوق ذلك عرش الرحمن. ١٠

[١٨٠٢] فصح يقينا أنهما جنتان: إحداهما كعرض السموات والأرض.

والأخرى: عرضها كعرض السماء والأرض. وقوله تعالى: ﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ﴾

[١٨٠٣] إنما هو خبر عن الجميع أن لهم هاتين الجنتين، فالتى عرضها ١٥

السموات والأرض هي السموات السبع، لأن عرض الشيء منه بلا شك، وكل كروي فإن جميع أبعاده عروض فقط.

[١٨٠٤] وذكرت الأرض هنا لدخولها في جملة مساحة السموات، ولإحاطة

السموات بها. والتي عرضها كعرض السماء والأرض: هي الكرسي المحيط

بالسموات والأرض، قال الله تعالى: ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ فصح أن ٢٠

عرضه كعرض السموات والأرض مضافًا بعض ذلك إلى بعض.

[1805] Yine cennetin sekiz kapısı vardır. Her gökte ve dahi kürsüde bir kapı vardır. Arşın cennetin en üst noktasının üzerinde olduğu da doğrudur. Zira Arş, meleklerin mahalli ve mevkiîdir; onun cennetle bir alakası yoktur. Bilakis o, cennetin fevkindedir. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın "*Arş'i taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler...*"⁸⁸¹ şeklindeki sözü de Arşın meleklerin kendisinde bulunduğu bir başka cisim olduğunu gösteren apaçık bir beyandır.

[1806] Astronomideki gözleme dayalı hükümlerden de bu şekilde elde edilen deliller ortaya konabilir. Şüphesiz bunlar, yoruma ihtiyaç hissettirmeyen apaçık açıklamalar/metinlerdir.

[1807] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Allah Teâlâ'nın "*Semanın genişliği gibi...*" sözü, göklerin cins olduğunu belirten bir ifadedir. Çünkü gökler, Allah Teâlâ'nın "*Onun kürsüsü, gökler ve yer kadar geniştir.*"⁸⁸² şeklindeki sözünün delâlet ettiği üzere cins bir isimdir.

[1808] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Tedebbür eden bir kimsenin düşündüğünde anlayacağı üzere, "Bir delil (burhan) ile sâbit olan herşey Kur'ânda ve Allah Elçisi'nin (s.a.) kelâmında ifade edilmiştir." şeklindeki görüşümüzün doğruluğunu gösteren örnek gerçekten çoktur.

[Dünyanın Sayı Bakımından Bilinen Bir Müddetinin Olduğunu İddia Edenlerin Yalanlarının Açıklanması Konusu]

[1809] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** İnsanların (dünyanın) tarihi konusundaki ihtilaflarına gelince, bu hususta yahudiler dünyanın dört bin küsur yılının olduğunu, hıristiyanlar ise beş bin yılının olduğunu söylerler. Bize gelince, biz mâruf bir sayının bilinmesine kesin olarak hükmedemeyiz. Dünyanın müddetinin yedi bin yıl ya da daha çok veya daha az olduğunu iddia eden kimse yalan söylemiş ve bu konuda Allah Elçisi'nden (s.a.) bunu doğrulayıcı olarak gelmeyen bir ifadeyi dile getirmiştir. Aslında Allah Elçisi'nden (s.a.) bunun hilâfını doğruluyan bir açıklama gelmiştir. Bizler dünyanın sadece Allah Teâlâ'nın bileceği uzun bir zamanının olduğuna kesin olarak inanırız. Nitekim Allah Teâlâ, "*Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına (ne de kendilerinin yaratılışına) şahit tuttum.*"⁸⁸³ buyurmuştur.

[١٨٠٥] فصَح أن لها ثمانية أبواب في كل سماء باب، وفي الكرسي باب، وصَح أن العرش فوق أعلا الجنة وهو محل الملائكة وموضعها ليس من الجنة في شيء بل هو فوقها، وكذلك قوله تعالى: ﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ﴾ بيان جلي بأن على العرش جرماً آخر فيه الملائكة.

٥ [١٨٠٦] وقد ذكر أن البرهان يقوم بذلك من أحكم النظر في الهيئة. وهذه نصوص ظاهرة جلية دون تكلف تأويل.

[١٨٠٧] قال أبو محمد: وقوله تعالى: كَعَرَضَ السَّمَاءَ. ذكر لجنس السموات، لأن السموات اسم للجنس يدل عليه قوله تعالى: ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾

١٠ [١٨٠٨] قال أبو محمد: ومثل هذا كثير مما إذا تدبره المتدبر دل على صحة ما قلناه من أن كل ما ثبت ببرهان فهو منصوص في القرآن، وكلام النبي صلى الله عليه وسلم.

مطلب بيان كذب من ادعى لمدة الدنيا عدداً معلوماً

[١٨٠٩] قال أبو محمد: وأما اختلاف الناس في التاريخ، فإن اليهود يقولون: ١٥ للدنيا أربعة آلاف سنة ونيف. والنصارى يقولون: للدنيا خمسة آلاف سنة. وأما نحن فلا نقطع على علم عدد معروف عندنا. وأما من ادعى في ذلك سبعة آلاف سنة أو أكثر أو أقل فقد كذب. وقال ما لم يأت قط عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه لفظة تصح بل صح عنه عليه السلام خلافه بل نقطع على أن للدنيا أمداً لا يعلمه إلا الله عز وجل، قال الله تعالى: ﴿مَا أَشْهَدُتُهُمْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسَهُمْ﴾ ٢٠

[1810] Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü de şöyledir: "Sizler, sizden önceki ümmetler içinde ancak siyah bir öküzde beyaz bir tüy gibisiniz ya da beyaz bir öküzde siyah bir tüy gibisiniz."⁸⁸⁴ İşte bu söz, Hz. Peygamber'den gelen sâbit bir sözdür. Allah Elçisi (s.a.) sadece hakikatin bizzat kendisini söyler ve bâtıldan hiçbir şeye müsamaha göstermez. Bu (oran), (ümmetlerin var-
5 lüğünü) düşünen ve müslümanların sayılarının miktarını bilen bir kimsenin nisbetidir. Dünyanın mamur kısımlarından onların elinde olan şeylerin nisbesi ise çok daha fazladır. Böylece dünyanın, sadece yaratıcı olan yüce Allah'ın saydığı bir sayısının olduğu bilinir.

[1811] Hz. Peygamber'in (s.a.) "Ben ve kıyamet bu ikisi gibi gönderilmiştir."⁸⁸⁵ buyurmuştur. Bu esnada mukaddes şehâdet ve orta parmağını birleştirdi.

[1812] Kıyametin ne zaman meydana geleceğinin bilinemeyeceğine dair âyet ve hadisler (nas) gelmiştir. Dolayısıyla kıyametin zamanını azîz
15 ve celîl olan Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Ve Allah Resulü de (s.a.) bu hareketi ile, orta parmağın şehâdet parmağına üstünlüğünü değil, bu iki parmağın birbirine olan yakınlığının derecesini kastetmiştir. Eğer Allah Resulü burada şehâdet parmağının faziletini murat etmiş olsa idi bu durumda iki parmak arasındaki nispet alınır ve orta parmağın uzunluğuna
20 dikkat çekilirdi. Neticede kıyametin ne zaman vuku bulacağı bilinebilirdi. Bu ise yanlıştır. Yine Allah Elçisi'nin bizleri, bir öküzdeki kıllar gibi, (sayısal açıdan) bizden önceki kavimlere nispet ettiğinin (iddia edilmesi de) yalandır. Böyle bir şeyden Allah'a sığınırız.

[1813] Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.), (şehâdet parmağı ile orta parmağını göstermiş olmakla) kıyametin çok yakın olduğunu murat ettiği
25 anlaşılmaktadır. Allah Resulü'nün elçi olarak gönderilmesinden bu yana dört yüz küsur yıl geçmiştir, dünyanın ne kadar ömrü kaldığını ise ancak Allah bilir. Bu büyük sayının geçmiş yılların yanında bir değerinin olmadığı anlaşıldığına göre, geçen zamana izâfetle (söz konusu dört yüz yılın)
30 az ve önemsiz olduğu ortaya çıkmıştır. Allah Elçisi'nin bizden önce geçip giden ümmetler hakkında "öküzde bir kıl" ya da "merkebin dirseğindeki alacalık" gibi olduklarını söylemesi de böyledir.

[١٨١٠] وقول رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما أنتم في الأمم قبلكم إلا

كالشعرة البيضاء في الثور الأسود أو كالشعرة السوداء في الثور الأبيض. هذا عنه

عليه السلام ثابت، وهو عليه السلام لا يقول إلا عين الحق ولا يسامح بشيء

من الباطل. وهذه نسبة من تدبرها وعرف مقدار أعداد أهل الإسلام، ونسبة

ما بأيديهم من معمور الأرض وأنه الأكثر علم أن للدنيا عددًا لا يحصيه إلا الله

الخالق تعالى.

[١٨١١] وكذلك قوله صلى الله عليه وسلم: بعثت أنا والساعة كهاتين. وضم

إصبعيه المقدستين السبابة والوسطى.

[١٨١٢] وقد جاء النص بأن الساعة لا يعلم متى تكون إلا الله عز وجل لا

أحد سواه، فصح أنه عليه السلام إنما عني شدة القرب لا فضل طول الوسطى

على السبابة. إذ لو أراد فضل ذلك لأخذت نسبة ما بين الإصبعين، ونسب ذلك

من طول الوسطى، فكان يعلم بذلك متى تقوم الساعة، وهذا باطل. وأيضًا فكان

تكون نسبته عليه السلام إيانا إلى من قبلنا بأنه كالشعرة في الثور كذبًا، ومعاذ

الله من ذلك.

[١٨١٣] فصح أنه عليه السلام إنما أراد شدة القرب، وله عليه السلام مذ

بعث أربعمائة عام ونيف، والله أعلم بمقدار ما بقي من عمر الدنيا فإذا كان هذا

العدد العظيم لا نسبة له عندما سلف، لقلته وتفاوته بالإضافة إلى ما مضى، فهذا

الذي قاله عليه السلام من أننا فيمن مضى كالشعرة في الثور أو الرقمة في ذراع

الحمار.

[1814] Ebû Muhammed şöyle dedi: Ben, Emir Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. en-Nâsırî'nin (Allah ona rahmet etsin) el yazısıyla şöyle yazdığını gördüm: Emir Ebû Muhammed şöyle dedi: Bana, Muhammed b. Muâviye el-Kureşî, Hindistan'da iki bin yetmiş yaşında bir buda gördüğünü haber vermiştir. Nitekim Mahmûd b. Sebuktekin (Sebük Tegin)⁸⁸⁶ Hindistan'da, dört yüz bin yıllık olduğu söylenen bir şehir bulmuştur.

[1815] Ebû Muhammed şöyle dedi: Dikkat ediniz! Bütün bunların bir ilki ve başlangıç noktası ve kaçınılmaz olarak bir nihayeti vardır. Dünya varolmadan önce orada herhangi bir şey yoktu. Onun öncesinde ve sonrasında emir Allah'a aittir.

[Cennetin Mahiyeti]

[1816] Bazılarının itiraz ettikleri şeylerden biri şöyle demeleridir: “Sizler, cennet ehlinin yiyip içtiğini, elbiseler giydiğini ve kadınlarla birlikte olduğunu ve orada onlar için yaratılmış bâkire câriyeler bulunduğunu söylüyorsunuz. Halbuki bu mekân fesadın, değişmenin ve mizacın olmadığı bir mekândır. Bunlar ise olup gelişen bozulan şeylerdir. Peki bu durumun izahı nedir?”

[1817] Ebû Muhammed şöyle dedi: Burada üç tane cevap vardır: Bunların ilki, zorunlu sem'î burhandır; ikincisi nazarî ve müşâhedeye dayalı burhan, üçüncüsü ise bize itiraz eden kimsenin usûlüne göre hâricî ve iknaî burhandır.

[1818] [1] İlkine gelince, bu, biraz önce ortaya koyduğumuz zorunlu burhana dayanmaktadır. Buna göre azîz ve celîl olan Allah, varlıkları herhangi bir prototip (ilk örnek) olmadan ve kendisinden önce bir aslı bulunmadan ilk defa icat etmek suretiyle yaratmıştır ve bunda hiçbir şüphe yoktur. Tasavvur edilen ya da Allah'tan istenilen herhangi bir şey yoktur ki azîz ve celîl olan yaratıcının kudretinde imkânsız olsun. Zira O, olmasını dilediği şeylerin tamamını yapan ve yaratandır. Allah Teâlâ'nın bu dünyada olan şeyleri yaratması ile öte dünyada bunlara benzer şeyleri yaratması arasında bir fark yoktur.